

Dr Ewa Kuźma

*Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
im. Jana Zamojskiego w Zamościu*

ODBUDOWA BIBLIOTEK W POWIECIE ZAMOJSKIM W LATACH 1944 - 1949

Już w 1944 r., podjęto pierwsze kroki zmierzające do przywrócenia bibliotekom należnego im miejsca w sferze kulturalno-oświatowej. W lokalnej gazecie „Tygodniku Zamojskim”, 12 IX ukazała się odezwa do ludności Zamościa z apelem o zwracanie książek pochodzących z bibliotek, a będących w rękach prywatnych. Kwestii odbudowy zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej, będącej niegdyś najlepszą placówką tego typu w województwie lubelskim, poświęcono wiele miejsca w prasie. Propagowano aktywne włączenie się w zorganizowane w dniach 3 - 5 XII 1944 r., Święto Książki Polskiej.¹

Komisja Kulturalno-Oświatowa przy Miejskiej Radzie Narodowej w Zamościu postawiła sobie za cel otoczenie opieką księgozbiorów opuszczonych i skonfiskowanych na rzecz Skarbu Państwa, lub zajętych w związku z wykonaniem reformy rolnej. W ramach tych przedsięwzięć w kwietniu 1945 r., zabezpieczono książki w ośrodkach folwarcznych w: Krasnobrodzie - 2500; w Mocówce - 300; w Adamowie - 13; w Stawie Noakowskim - 2000; w Klemensowie - 3000; w Sułowcu - 1000. W większości były to pozycje naukowe w języku: polskim, francuskim i niemieckim. Książki popularno-naukowe i beletrystykę pozostawiono w świetlicach lub przekazano do Biblioteki Powiatowej, zaś naukowe przewieziono do muzeum w Zamościu.²

W czasie przejmowania zbiorów bibliotecznych, niektórzy przedstawiciele lewicowych partii politycznych nie mając do tego ani zezwolenia odpowiednich władz, ani fachowego przygotowania, dokonywali samowolnych selekcji. Pod pretekstem aby nie dopuścić do zniszczenia bezcennych zbiorów, Ministerstwo Oświaty w dniu 12 III 1945 r. powołało Komisję Oceny Książek. W rzeczywistości zajęła się ona wycofywaniem z obiegu pozycji niezgodnych z ideologią komunistyczną. Rewizje księgozbiorów przeprowadzały podkomisje biblioteczne działające z ramienia gminnych, miejskich, powiatowych lub wojewódzkich Komisji Oświaty i Kultury przy udziale kierownika biblioteki. Usunięte książki polecano umieszczać w miejscu niedostępnym dla czytelników, a wykazy dzieł wycofanych wysyłać do Wydziału Bibliotek Ministerstwa Oświa-

¹ *Książki z Biblioteki Publicznej muszą być zwrócone*, „Tygodnik Zamojski” 1944, nr 2-3, s. 8; *Zwróćmy książki bibliotekom*, „Tygodnik Zamojski” 1944, nr 4-5, s. 12.

² Archiwum Państwowe w Zamościu, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 45, k. 70.

ty. Zgodnie z powyższym pismem, kurator Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie, Franciszek Krzemień-Ojak 17 VI 1945 r., wydał odpowiednie zarządzenia inspektoratom szkolnym.³

Ministerstwo Oświaty 16 V 1946 r., przysłało do kuratoriów wykazy 29 książek podlegających niezwłocznemu usunięciu ze wszystkich typów bibliotek szkolnych (zob. Aneks), a pozycje te należało traktować jako inwentarz zamknięty. Kolejna lista książek podlegających wycofaniu została przesłana już 6 XI 1946 r. Jak wielką wagę przywiązywano do tych poczynań świadczy sformułowanie: *do wiadomości i ścisłego wykonania*.⁴

W miejsce usuwanych woluminów, Ministerstwo Oświaty w grudniu 1945 r., zamówiło dla powiatowych bibliotek przy inspektoratach szkolnych po jednym komplecie składającym się z ośmiu książek wydawanych przez Instytut Zachodni, były to: M. Kiełczewska, A. Grodek *Odra – Nysa, najlepsza granica Polski*, T. Lehr Słapiński *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Z. Karczmarczyk *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*, J. Miłkowski *Pomorze Zachodnie w stosunku do Polski*, J. Kostrzewski *Kultura prapolska*, ks. S. Kozierowski *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, J. Widajewicz *Niemcy wobec Słowian Połabskich*. Z tematyki tych książek widać jak wielką rolę przywiązywano do wykazania polskości ziem na zachodzie, które miały między innymi stanowić swoistą rekompensatę za tereny II Rzeczypospolitej włączone do ZSRR.⁵

Na początku 1946 r., podjęto akcję zaopatrzenia szkół w lektury podstawowe i uzupełniające, rozsyłając do inspektoratów szkolnych książki zgodnie z opracowanym przez władze oświatowe rozdzielnikiem. Wśród nich były takie dzieła jak: H. Sienkiewicza *W pustyni i w puszczy*, *Krzyżacy*, J. I. Kraszewskiego *Stara baśń*, J. Porazińskiej *Kichuś majstra Lepigliny*. Ministerstwo zakupiło książki w wydaniu broszurowym i zobowiązało szkoły do wykonania dla nich twardej oprawy zabezpieczającej przed szybkim zużyciem. Z polecenia Ministerstwa Oświaty w ciągu 1946 r., Centralna Zbiornica Książek w Warszawie oraz Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” wielokrotnie przesyłały do bibliotek różne komplety lektur.⁶

W 1949 r. wraz ze wzmożoną ofensywą ideologiczną, szeroką rzeką popłynęły do szkół zamiast lektur pozycje propagandowe, takie jak: B. Bierut J. Cyrankiewicz *Podstawy ideologiczne PZPR*, H. Minc *Osiągnięcia gospodarcze, Stalin Marksizm w językoznawstwie*, *Pieśń o Stalinie*, *O Stalinie – wiersze i pieśni*, *O wielkim Stalinie*.⁷

W listopadzie 1949 r., 104 gminy w województwie dostały od Ministerstwa Oświaty komplety książek liczące ok. 600 tomów, z których każdy warty był 170.000 zł. Liczba dzieł w bibliotekach samorządowych wzrosła z 7000 w

³ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, s. 1.

⁴ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, k. 40, 82-83.

⁵ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, k. 32.

⁶ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, k. 17-18, 55, 93, 112.

⁷ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 30, k. 30, 37, 40, 90.

1944 r. do 290.000 w 1949 r. Do pokrycia pełnego zapotrzebowania wg założeń planu sześcioletniego brakowało 450.000.⁸

Podjęmowane akcje przez Komitet Upowszechniania Książki, akcja Tygodniowych Bibliotek Obiegowych, wspólne inicjatywy RSW „Prasa” oraz Spółdzielni Wydawniczo-Handlowej „Książka i Wiedza”, kluby organizowane przez pisma Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, dążyły do dotarcia z książką do najszerzych warstw społeczeństwa. Po wojnie wznowiono *Pana Tadeusza*, *Faraona*, ale przede wszystkim były ogromne nakłady literatury marksistowsko-leninowskiej, gdyż rzekomo odpowiadała ona zapotrzebowaniom społecznym. Henryk Jabłoński pisał: *Czyż trzeba ilustrować bardziej wymownymi faktami, jak głodny był tej literatury czytelnik polski, jeśli przypomnimy, że nakład „Krótkiego kursu historii WKP(b)” osiągnął już 1 200 000 egz.*⁹

W kompletach przydzielonych do punktów bibliotecznych organizowanych w „Tygodniu Oświaty Książki i Prasy” w 1949 r., znajdowały się takie pozycje, jak K. Marksa *18 - brumaire Ludwika Bonapartego*, *Placa, cena, zysk, Praca najemna i kapitał*, K. Marksa i F. Engelsa *Manifest komunistyczny*, *O materializmie dialektycznym*, W. Lenina *Dziecięca choroba lewicowości w komunizmie*, J. Stalina *Zagadnienia Leninizmu*.¹⁰ Istotne znaczenie przywiązywano także do rozpowszechniania prasy poruszającej tematykę ZSRR, oraz wydawanej w j. rosyjskim. Zgodnie z poleceniem KOSL w Lublinie, Inspektorat Szkolny w Zamościu, okólnikiem z 9 I 1949 r., zobowiązał kierowników wszystkich typów szkół do prenumeraty tego rodzaju pism. Ponadto do szkół na wniosek Ministerstwa Oświaty, dostarczono broszury z cyklu „Biblioteka szkolenia partyjnego”.¹¹

Pomimo tak dużych nakładów literatury marksistowsko-leninowskiej zdawano sobie sprawę, iż takie dzieła nawet, gdy będą dostępne w każdej bibliotece nie znajdą czytelników z powodu ogólnej niechęci do nowej władzy i braku przygotowania intelektualnego chłopów oraz robotników. Nieustannie obawiano się literatury obcej ideowo nowemu ustrojowi, stąd Ministerstwo Oświaty 11 IV 1949 r., ponownie poleciło sprawdzić bibliotekom, czy zawierają tylko pozycje znajdujące się w oficjalnych spisach. Książki pochodzące z darów mogły być włączone do inwentarza tylko, gdy znajdowały się w spisie lub otrzymały aprobatę kuratorium.¹²

Bardzo ważnym wydarzeniem w rozwoju bibliotek był dekret z 17 IV 1946 r. *O bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*, w którym czytamy: *Celem prowadzenia w społeczeństwie jednolitej działalności kulturalnej za pomocą książki i bibliotek, oraz umożliwienia każdemu obywatelowi korzystania ze zbiorów bibliotecznych całego kraju tworzy się ogólnokrajową sieć bibliotek*

⁸ APZ, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 216, k. 9.

⁹ H. Jabłoński, *Słuszna droga. (O naszej polityce kulturalnej)*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 124, s. 3; WKP(b) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików).

¹⁰ *Dzieła Marksa, Engelsa, Lenina i Stalina w kompletach bibliotecznych*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 125, s. 4.

¹¹ APZ, Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 225, k. 13, 44-45.

¹² APZ, Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 225, k. 27.

*publicznych utrzymywanych przez państwo, lub inne związki publiczno-prawne.*¹³

W oparciu o powyższy dekret, Rada Państwa na posiedzeniu 1 X 1947 r., podjęła uchwałę wzywającą terenowe rady narodowe do powołania komitetów bibliotecznych. W swojej pracy miały one kierować się wytycznymi zawartymi w instrukcji Biura Rad Narodowych, która ustalała zasady:

- wyboru komisji,
- zwoływania posiedzeń,
- czuwania nad działalnością bibliotek,
- polityki zakupu książek,
- powoływania na wniosek kierownika biblioteki wojewódzkiej, komisji doboru książek i zatwierdzania regulaminu jej działania,
- starania się o uzyskanie funduszy na akcję biblioteczną drogą imprez dochodowych, zbiorów książek,
- ubiegania się o nowe lokale,
- propagandy bibliotek i czytelnictwa poprzez organizowanie: odczytów, konkursów, wycieczek,
- określenia wraz z radą narodową wysokości opłat za korzystanie ze zbiorów.¹⁴

W związku z zachodzącymi zmianami prawnymi, KOSL w Lublinie zorganizowało w dniach 24 - 26 VI 1946 r. konferencję kierowników bibliotek powiatowych i miejskich. Ze względu na powiązanie bibliotek publicznych ze szkolnymi zaproszono pracowników szkoły, którzy w przyszłości mieliby objąć opiekę nad biblioteką. Konferencję poświęcono omówieniu zagadnień: ustawodawstwa bibliotecznego, sieci bibliotecznej, czytelnictwa, prowadzenia bibliotek, planu pracy na r. sz. 1946/47. Delegat z ministerstwa wygłosił referaty pod tytułem *Sieć biblioteczna i Współpraca bibliotek publicznych ze szkolnymi*. Wśród referentów byli też: zastępca kuratora okręgu szkolnego Adela Gadzińska, okręgowy wizytator bibliotek Bronisława Wajszczukowa, wizytator oświaty dorosłych Maria Gawarecka i naczelnik wydziału oświaty dorosłych Józef Steliga.¹⁵

Powiatowa Biblioteka w Zamościu w oparciu o pismo Ministerstwa Oświaty z 27 III 1947 r., polecała, aby w pierwszej fazie organizacji bibliotek gminnych kupować książki, które szybko się nie zdezaktualizują i jednocześnie będą odpowiadać kulturalnym i gospodarczym potrzebom środowiska. W wytycznych czytamy: *Księgozbiór powinien zawierać następujące książki:*

1. *Wydawnictwa ogólnoinformacyjne, jak encyklopedie, słowniki, informatory, atlasy, oraz wskazówki dla samouków,*
2. *Podstawowe książki z zakresu nauk stosowanych, służące udoskonaleniu pracy zawodowej (rolnictwo, hodowla, weterynaria, pasiecznictwo, przet-*

¹³ Cyt. z: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 18 VI 1946 r., nr 26, poz. 163.

¹⁴ APZ, Powiatowa Rada Narodowa Zamość, syg. 70, k. 315-318.

¹⁵ APZ, PRN Zamość, syg. 70, k. 159.

- wórstwo, gospodarstwo domowe, zielarstwo, jedwabnictwo, sadownictwo itd.), dobór będzie zależał od struktury gospodarczej gminy,
3. Książki informacyjne o dziejach: narodu, wsi, klas społecznych, gospodarczych i politycznych Polski współczesnej i świata,
 4. Książki z zakresu higieny osobistej i społecznej,
 5. Zbiory przepisów prawnych, ustaw i rozporządzeń potrzebnych praktycznie mieszkańcom gminy,
 6. Z zakresu literatury pięknej jedynie klasyczne utwory, poezji i prozy polskiej, antologie, przekłady najwybitniejszych dzieł literatury światowej.¹⁶

Powiatowa Biblioteka w Zamościu otrzymywała od Ministerstwa Oświaty dotacje. Na początku 1947 r., za kwotę 75.000 zł. zakupiła niezbędne wyposażenie pomieszczeń. W dniu 1 IX 1947 r., zwróciła się ponownie o subwencję w wysokości 50 000 zł. na zakup książek. Uzasadniając swą prośbę intensywną pracą polegającą na przygotowaniu 24 kompletów książek o łącznej ilości 1 500 tomów, z tego 17 kompletów przeznaczonych do wysłania w teren. Ogromną potrzebę słowa drukowanego obrazował fakt, iż na 136.198 mieszkańców powiatu zamieszkałych w 198 gminach, przypadał księgozbiór wynoszący 2147 woluminów. W pierwszym półroczu 1948 r., otrzymano za pośrednictwem KOSL w Lublinie dotację w wysokości 94.000 zł. z obowiązkiem rozliczenia się z niej, od czego uzależniono kolejne wsparcia placówki.¹⁷

W 1945 r. Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych, wydobyło zbiory ukryte w budynku Magistratu i przystąpiło do ich porządkowania. Wówczas na podstawie zachowanych kartotek okazało się, że około 5000 książek nie zostało zwróconych przez czytelników. Miejska Biblioteka Publiczna TUR licząca przed wojną 10 000 tomów, subsydiowana przez Zarząd Miejski i będąca pod opieką Koła Miłośników Książki, po wojnie borykała się z ogromnymi trudnościami mając skromne subsydia i niskie abonamenty. Jednocześnie czytelnicy oczekiwali dobrych i nowych książek co wymagało sporych nakładów finansowych.¹⁸

Za pośrednictwem KOSL w Lublinie, Zarząd Miejski w Zamościu, zwrócił się 16 I 1947 r., do Ministerstwa Oświaty z prośbą o dotację dla Miejskiej Biblioteki Publicznej. Kuratorium przed wydaniem opinii, wysłało 29 IV wizytatora Władysława Banacha w celu dokładnego zapoznania się z sytuacją materialną tej placówki. W czasie wizytacji okazało się, że wnioskodawca mimo iż był zobowiązany na mocy artykułu 10 dekretu z 17 IV 1946 r., do wspierania finansowego biblioteki to niełożył na nią, lecz oddał swój przedwojenny księgozbiór do użytkowania organizacji TUR. Biblioteka będąc pod zarządem TUR opierała się na zasadzie samowystarczalności. W tej sytuacji władze miejskie zostały zobowiązane do przejęcia biblioteki od TUR i od tego uzależniono ewentualne dotacje.¹⁹ Na posiedzeniu Zarządu Miejskiego 1 VI 1947 r. zapadła

¹⁶ APZ, PRN Zamość, syg. 72, k. 117.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie, Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego (dalej APL KOSL), syg. 1089, k. 206; syg. 1090, k. 94.

¹⁸ *Zwróćmy książki biblioteczne. Apel mieszkańców Zamościa*, „Sztandar Ludu” 1946 r., nr 119, s. 5.

¹⁹ APL, KOSL, syg. 1089, k. 28.

decyzja przejęcia całości księgozbioru od TUR. W listopadzie 1947 r., przeniesiono bibliotekę miejską z lokalu TUR i ulokowano ją w ratuszu. Decyzje te były krzywdzące dla TUR i utrudniały mu realizację statutowych zadań. Stąd też wystąpiono o oddzielenie biblioteki TUR od biblioteki miejskiej. TUR wystąpił także o zwrot książek zakupionych przez siebie w 1945 r., za kwotę 7.500 zł, oraz pozycji pochodzących ze zbiorów publicznych i darów.²⁰

Po uregulowaniu wszystkich spraw spornych z TUR, Zarząd Miejski za pośrednictwem KOSL w Lublinie zwrócił się z prośbą 9 IV 1948 r., do Wydziału Bibliotek Ministerstwa Oświaty, o przyznanie Publicznej Bibliotece Miejskiej subwencji w wysokości 200.000 zł. na zakup książek. Z Warszawy otrzymano na ten cel tylko 40.000 zł.²¹ Trudna sytuacja finansowa oraz nieposzanowanie publikacji przez czytelników przyczyniło się w październiku 1948 r., do podjęcia decyzji o wnoszeniu kaucji w wysokości 300 zł. za wypożyczenie lub zastawienia książki w dobrym stanie. Jednocześnie zgodzono się na udzielenie 50% zniżki dla uczennic Żeńskiego Gimnazjum Krawieckiego.²²

Z inicjatywy Rady Państwa, pod protektoratem Prezydenta B. Bieruta, Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ziemi Odzyskanych przy współpracy z organizacjami społeczno-oświatowymi podjęto akcję zaopatrzenia ziem zachodnich w książki polskie. Punktem wyjścia tego przedsięwzięcia stanowiło obchodzone w dniach 23 - 29 VI 1947 r., „Święto Morza”. Do pracy wezwano Obywatelskie Komitety „Święta” Oświaty szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego, które podjęły współpracę z Komitetem Wykonawczym „Święta Morza”. Nad przebiegiem akcji czuwały kuratoria i inspektoraty. Pod opieką nauczycieli zaangażowano młodzież. W okresie wakacji uczniowie przebywający na koloniach i obozach organizowali zbiórki książek oraz imprezy dla okolicznych mieszkańców, z których cały dochód przeznaczali na rzecz bibliotek. Wraz z nowym r. sz. 1947/48 podjęto inicjatywę tworzenia szkół patronackich nad szkołami będącymi na ziemiach zachodnich. Ostateczne rezultaty całego przedsięwzięcia były stosunkowo małe z powodu dużego zniszczenia powiatu i nie zaspokojenia minimum lokalnych potrzeb w tej dziedzinie.²³

Rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 24 I 1948 r., nałożyło obowiązek rejestrowania wszystkich bibliotek publicznych, szkolnych i społecznych posiadających ponad 50 tomów. Polegał on na złożeniu trzech kart rejestracyjnych w Inspektoracie Szkolnym w Zamościu do 31 I 1949 r. Od tej chwili władze nie tylko znały dokładną liczbę tego typu placówek w kraju, ale mogły je kontrolować pod względem księgozbioru.²⁴ Na terenie powiatu nie wszystkie gminy wywiązały się z tego obowiązku w terminie, o czym świadczy okólnik inspektora szkolnego Stanisława Ordyczyńskiego z 2 V 1949 r., wzywający do dopeł-

²⁰ APZ, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 36, k. 11; syg. 47, k. 49; PRN Zamość, syg. 169, k. 137, 142.

²¹ APL, KOSL, syg. 1090, k. 106, 118.

²² APZ, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 36, k. 161.

²³ APZ, Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, k. 119-120.

²⁴ APZ, Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 224, k. 6, 8; syg. 225, k. 5.

nienia formalności do 31 V, kierowników szkół w: Bondyrzu, Adamowie, Wisłowcu, Wiszence, Krasne, Mokre, Starej Hucie, Lipsku, Niedzieliskach i Mokrym Lipiu. Biblioteki, które nie dopełniły tego obowiązku do 31 I 1949 r., zgodnie z okólnikiem Inspektoratu Szkolnego z 30 III 1948 r., ponosiły karę finansową w wysokości 20.000 zł.²⁵

Wojewódzki Komitet Biblioteczny pod przewodnictwem Ludwika Czugały w *trosce o właściwy dobór książek do bibliotek samorządowych i oszczędne gospodarowanie funduszami* na posiedzeniu 19 VI 1948 r., podjął uchwałę dotyczącą komisyjnego, centralnego zakupu książek do bibliotek będących na terenie województwa lubelskiego. Przygotowane przez kierowników bibliotek, spisy potrzebnych książek, miała zatwierdzić Komisja Doboru Książek jako organ komitetu. Następnie po przekazaniu ich do Wojewódzkiego Komitetu Bibliotecznego w Lublinie i ponownemu zaakceptowaniu wysyłano spisy do Księgarni Rolniczej „Samopomoc Chłopska”, która już bezpośrednio rozprowadzała książki.²⁶ Powyższa uchwała pozbawiła kierownictwo bibliotek jakiegokolwiek samodzielności w kwestii doboru literatury.

Aby dotrzeć do jak najszerszych kręgów społeczeństwa z książką, Kancelaria Rady Państwa w porozumieniu z Ministerstwem Oświaty wystosowała okólnik 21 VII 1948 r., w sprawie uruchomienia 1600 bibliotek gminnych z kredytów planu inwestycyjnego oraz 20.000 punktów bibliotecznych z inicjatywy Komitetu Upowszechniania Książek. Zakup książek, ich oprawa, szkolenie kadry pracowniczej oraz wynagrodzenie jej zamierzano pokryć z kredytów Skarbu Państwa. W gestii samorządów pozostawiono wyszukanie odpowiedniego lokalu i wyposażenie go w niezbędny sprzęt. Ponadto miały one rekomendować „odpowiednią” osobę na stanowisko kierownika, charakteryzującą się nie tylko znajomością środowiska lokalnego, zamiłowaniem do książek, ale przede wszystkim *właściwą postawą ideologiczną*. Z funduszu Rady Państwa, na terenie województwa lubelskiego utworzono 110 bibliotek gminnych, z których każda liczyła po 670 tomów. Na pokrycie kosztów zorganizowania 1800 punktów bibliotecznych otrzymano 20.000.000 zł.²⁷

W trosce o dostarczenie wartościowych dzieł Komitet Upowszechniania Książki dokonywał doboru książek, oraz przystępował do ich wydawania. Zakupu do punktów bibliotecznych dokonywało Ministerstwo Oświaty. Zrealizowanie planu zakładającego utworzenie 1600 bibliotek gminnych w kraju wiązało się z rozszerzeniem sieci punktów bibliotecznych tak, aby każdy robotnik i rolnik miał dostęp do słowa pisanego. Na terenie każdego obwodu szkolnego tworzone punkty biblioteczne wyposażone w co najmniej 50 tomów dostarczanych przez bibliotekę gminną i powiatową. Biblioteki gminne liczące ponad 400 pozycji przeznaczały połowę zbiorów na tworzenie czterech punktów bibliotecznych na terenie gminy. Biblioteki powiatowe ze swych księgozbiorów organizowały punkty biblioteczne w tych obwodach szkolnych,

²⁵ APZ, Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 225, k. 5, 31; syg. 224, k. 6, 8.

²⁶ APZ, PRN w Zamościu, syg. 72, k. 231, 247.

²⁷ APZ, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 116, k. 1; PRN w Zamościu, syg. 72, k. 259-260, 299.

gdzie nie zostały zorganizowane biblioteki szkolne. Ponadto zasilaly swymi zbiorami biblioteki gminne i miejskie. Plany rozmieszczenia punktów bibliotecznych opracowywały wojewódzkie rady narodowe w porozumieniu z kuratoriami i przedstawiały Ministerstwu Oświaty. Dla owych zgłoszonych placówek ministerstwo nabywało część księgozbioru. Sprawozdania z całokształtu podjętych działań inspektoraty szkolne w porozumieniu z radami narodowymi przesyłały do Warszawy do 20 I 1949 r.²⁸

Centralne uroczystości otwarcia bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych odbyły się we wsi Pustelnik, gmina Dąbie Wielkie w powiecie Mińsk Mazowiecki 16 I 1949 r., z udziałem przedstawicieli Rady Państwa i Ministerstwa Oświaty.²⁹ Na terenie województwa lubelskiego uroczystości miały miejsce 20 XI, w Piaskach Lubelskich, z udziałem Przewodniczącego WRN L. Czugały.³⁰

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Oświaty 23 XII 1948 r., przewodniczący PRN w Zamościu Józef Tront wystosował 5 I 1949 r., pismo do przewodniczących gminnych rad narodowych w: Łabuniach, Krasnobrodzie, Nieliszu, Sitnie, Suchowoli, Tereszpolu, Radechnicy i Szczebrzeszynie w sprawie organizacji otwarcia bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych.³¹

Problem pozyskania odpowiednich kadr do bibliotek miały rozwiązać kursy. Stosownie do zarządzenia KOSL w Lublinie z 9 I 1948 r., kierownik Powiatowej Biblioteki w Zamościu zorganizował w dniach 16 – 18 III, kurs dla 40 kierowników bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych z terenu powiatu.³² Ponadto kuratorium utworzyło w okresie od 11 do 30 X trzy sześciodniowe kursy dla 120 pracowników.³³ Ponieważ zarobki w tym zawodzie były bardzo niskie wiele osób przeszkolonych rezygnowało z pracy. Zmuszało to różne instytucje oświatowe do prowadzenia nieustannej edukacji nowych kadr. Do pracy na tym polu zaangażował się Zarząd Główny TUR organizując w okresie od 1 XII 1948 r., do 30 V 1949 r., sześciomiesięczny korespondencyjny kurs bibliotekarski. Ministerstwo Rolnictwa i Reformy Rolnej włączyło się do akcji poprzez przeszkolenie w styczniu 1949 r., personelu administracji szkolnej i nauczycieli opiekujących się bibliotekami w szkołach rolniczych. Komitet do Spraw Kultury przy Prezydium Rady Ministrów przekazał kwotę 1.590.000 zł na szkolenie kierowników na terenie województwa lubelskiego. Kwota ta została podzielona i przekazana inspektoratom szkolnym. W styczniu 1949 r. w powiatach odbyły się dwudniowe konferencje.³⁴

²⁸ APZ, Akta m. Zamościa 1944-50, syg. 116, k. 2.

²⁹ *Otwarcie 100 nowych bibliotek gminnych na Lubelszczyźnie*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 17, s. 3.

³⁰ APZ, PRN w Zamościu, syg. 73, k. 237, *Nowych 1800 punktów bibliotecznych powstanie w woj. Lubelskim*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 12, s.3.

³¹ APZ, PRN w Zamościu, syg. 72, k. 299, 321.

³² APZ, PRN w Zamościu, syg. 72, k. 129.

³³ *Kursy dla bibliotekarzy*, „Sztandar Ludu” 1948, nr 278, s. 4.

³⁴ APZ, Starostwo Powiatowe Zamojskie, syg. 1051, k. 15, 22; Akta m. Zamościa 1944-50, syg 116, k. 1

Władza komunistyczna dobrze wiedziała, że książka jest niezwykle ważnym narzędziem w kształtowaniu człowieka. W 1944 r., w pierwszym odruchu na wezwanie do składania darów i zwrotów mienia bibliotek przedwojennych ludzie często oddawali książki bez głębszego zastanowienia się. W ten sposób przechwycono wiele pozycji niewygodnych, lub wręcz wrogich wobec nowej rzeczywistości. Temu celowi służyły wielokrotnie przeprowadzane kontrole zbiorów bibliotecznych. Kompletów dostarczane przez Ministerstwo Oświaty do bibliotek zawierały przede wszystkim dzieła ideologów marksistowsko-leninowskich, pedagogów radzieckich, prasę w języku rosyjskim, bądź opiewającą ZSRR. W omawianym okresie zamknięto wszystkie prywatne wypożyczalnie. Odbudowa sieci bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych napotkała ogromne trudności finansowe, okazało się bowiem, iż pomoc państwa jest zbyt mała, dla ubogich gmin. W tej sytuacji centralnie opracowywane plany pozostały tylko na papierze.

„Troska” o ukształtowanie postawy młodzieży wyrażała się w tym czasie w dużym ładunku treści politycznych doprowadzanych do świadomości poprzez propagandę, która miała wykazać wyższość ustroju socjalistycznego nad kapitalizmem, wyzwolić entuzjazm do pracy, rozbudzić uczucia internacjonalistyczne rozumiane jako przyjaźń do ZSRR, oraz ukształtować przywiązanie do rewolucyjnych i ludowych tradycji naszego narodu. Procesy indoktrynacji stępiły tolerancję i dialog. Realizując postulaty światopoglądu naukowego próbowano doprowadzić do ateizacji młodego pokolenia. Za główny mechanizm oddziaływania przyjęto propagandę ideologiczną, a jej istotnym nośnikiem były treści zawarte w książkach upowszechnianych poprzez biblioteki.

ANEKS

Wykaz książek podlegających niezwłocznemu usunięciu

Lista nr 5

- W. Anczyc, Chłopi - Arystokraci, Warszawa-Lublin, wyd. przedwojenne.
- W. Anczyc, Emigracja Chłopska, Warszawa 1907.
- F. K. Błotnicki, Żyd swatem, Poznań 1927.
- Brafman, Żydzi i Kahały, Warszawa 1914.
- H. Beraud, Co widziałem w Moskwie, Poznań 1926.
- K. Brzeski, W kancelarii P. K. U., Warszawa, wyd. przedwojenne.
- N. Drucka, Zwycięstwo, Warszawa 1925.
- K. Gizycki, Przez Urjanhaj i Mongolię, Lwów, Warszawa 1929.
- J. Górski, Posag w kominie, Poznań 1919.
- J. L., Losy sieroty czyli niewinność zwycięża, Poznań 1919.
- Tomasz Janowicz, Czesi, Kraków 1936.
- H. Korab-Kucharski, R. S. F. S. R., Warszawa, Kraków 1936.
- I. Kreutz, Duch Samurajów nad Azją, Warszawa 1939.
- J. Kurnatowski, Czy bolszewicy są socjalistami, Warszawa 1919.

E. Ligocki, *Gdyby pod Radzyminem...*, Warszawa 1927.
 J. Mariański, *Zamach*, Pelplin, 1938.
 W. Meister, *Księga Win Judy*, Warszawa 1922.
 S. Piasecki, *Piąty etap*, Warszawa 1938.
 I. Piątkowska, *Wróżba cyganki czyli wesele Basi*, Poznań 1928.
 St. Przybyłowski, *Chłopi pod panowaniem bolszewickim*, Łomża 1930.
 Robert Rydz, *Symche Smil w cywilu*, Lwów, wyd. przedwojenne.
 Charles Sarolea, *Wrażenia z Rosji Sowieckiej*, Częstochowa, 1925.
 T. Szablowski, *W krainie mordy i pożogi*, Warszawa 1936.
 H. Wildecki, *Niebezpieczeństwo żydowskie*, Poznań 1936.
 A. Wilczyński, *Najnowsze swaty*, Poznań, Warszawa, wyd. przedwojenne.
 R. Zawada, *Książka rezerwisty*, Warszawa, 1936.
 R. Zawada, *Protokoły mędrców Syonu*, Warszawa, Wilno, Katowice, Kraków.
 R. Zawada, *W Dzień Bożego Narodzenia*, wyd. przedwojenne
 Przekład polski M. Cotadze, Gruzja, Warszawa 1939.

Lista nr 6

Dr. St. Fr. Michalski-Zwoleński, *Walka o Polskę*, Warszawa, Kraków 1921.
 Maria Poziomska, *Z motyką na słońce*, Poznań 1939.
 F. A. Ossendowski, *Pierscień z krwawnikiem*, Kraków 1938.
 Roman Zawada, *Opowieści żołnierskie o Generale Śmigłym*, Warszawa 1936.
 Olgierd Dembiński, *Burza nad Lasem...*, Warszawa 1942.
 Stef. Kiedrzyński, *W siódmym złudzeniu*, Warszawa, wyd. przedwojenne.
 M. Missan, *Oko za oko ząb za ząb*, Lwów, Kraków, Poznań, Warszawa, Stanisławów,
 wyd. przedwojenne.
 Konstanty Żuk, *Byłem komunistą*, Łomża 1928.
 Juanita della Guezca, *Zabiłem brata*, Wilno 1936.
 Renzo Chiosso, *Czerwona przepaść*, Rzym, Częstochowa, Paryż, wyd. przedwojenne.
 B. Mussolini, *Wartość Ducha*, Katowice, wyd. przedwojenne.
 Dr. Alfred Nossing, *Bolszewizm a żydostwo*, Warszawa, Lwów, Wiedeń, New York.
 Konstanty Wzdulski, *Żydzi polscy w świetle prawdy*, Warszawa 1887.
 Ch. Lucieto, *Oddane wrogowi*, Warszawa 1929.
 Gen. Jan Jacyna, *1918-1923 w Wolnej Polsce*, Warszawa 1927.
 E. Wielowieyska, *Na zgliszczach*, t. 1 i t. 2, Warszawa, wyd. przedwojenne.
 Dr. T. Chromecki, *Autorytatywne Państwo korporacyjne Mussoliniego*, Warszawa,
 1938.
 Antoni Marczyński, *Gaz 303*, Poznań 1933.
 H. Izwolska i A. Kachin, *czerwona młodość*, Warszawa, wyd. przedwojenne.
 Wł. Czerniejewski, *W puszczech i stepach*, Warszawa, wyd. przedwojenne.
 Edward Ligocki, *Powrót Beatryczy*, Warszawa, Poznań, Łódź, Katowice, wyd.
 przedwojenne.

Źródło: APZ. Inspektorat Szkolny Tomaszów Lub., syg. 28, k. 40 i 82-83.